

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія KB
№ 23982-138223
від 14 червня 2019 р.

**ВИЩА
ОСВІТА
УКРАЇНИ**

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
3 (86)' 2022**

DOI 10.31392/NPU-VOU.2022.3(86)

Засновники

ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України»

Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Редакційна колегія

Валентина БОБРИЦЬКА, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Любов ДРОТЯНКО, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного авіаційного університету

Наталія КОЧУБЕЙ, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (заступник головного редактора)

Сергій КУРБАТОВ, доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Владислава ЛЮБАРЕЦЬ, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Олена МАТВІЄНКО, доктор педагогічних наук професор, завідувач кафедри педагогіки і методики початкового навчання Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Наталія МОЗГОВА, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Мар'я НЕСТЕРОВА, доктор філософських наук, професор, академічний куратор модуля Жана Моне «Соціальна згуртованість в освіті та врядуванні: європейські студії» Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Володимир СЕРГІЄНКО, доктор педагогічних наук, професор, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Віолета СКИРТАЧ, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін Донбаського державного педагогічного університету

Діана СПУЛБЕР, доктор філософії, професор Університету Генуї (Італія)

Наталія ТИТОВА, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики професійної підготовки Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Олена ЯЦЕНКО, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Редакційна рада

Віль БАКІРОВ, доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Галина БЕРЕГОВА, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри професійної освіти Херсонського державного аграрного університету

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Володимир ЄВТУХ, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, декан факультету соціально-економічної освіти та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Ірина ЄРШОВА-БАБЕНКО, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Наталія РІДЕЙ, доктор педагогічних наук, професор кафедри освіти дорослих Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Григорій ТОРБІН, доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Адреса редакції:

01601, м. Київ вул. Пирогова, 9,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
тел.: +38-044-239-30-17

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: wou@ukr.net
сайт журналу: www.wou.npu.edu.ua

Схвалено рішенням вченої ради НПУ ім. М. П. Драгоманова,
протокол № 2 від 30.08.2022.

Владислава ЛЮБАРЕЦЬ

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної
діяльності Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, ORCID ID 0000-0001-8238-1289

Ігор ЯКОВЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри управління
Київського університету імені Бориса
Грінченка, ORCID ID 0000-0003-0723

Ключові слова: управління, освіта
дорослих, заклади освіти, центр осві-
ти дорослих, воєнний та післявоєнний
стан, фінансування.

У статті розглянуто теоретичні та прикладні аспекти вдосконалення системи підготовки кадрів у галузі освіти дорослих. Розглянуто перспективи розвитку діючих та впровадження нових організаційно-правових форм, що можуть забезпечити побудову ефективної моделі цього важливого виду освітньої діяльності у зв'язку з наслідками вторгнення в Україну російського агресора. Схарактеризовано застосування низки управлінських моделей, зокрема створення центрів освіти дорослих на базі закладів освіти, юридичних осіб, що здійснюють свою

УДК 374.7

DOI 10.31392/NPU-VOU.2022.3(86).07

ПЕРСПЕКТИВИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПІСЛЯВОЄННОГО СТАНУ УКРАЇНИ

© Любарець В., Яковенко І., 2022

діяльність у соціальній та виробничих сферах, на регіональному рівні в системі територіальних громад, а також у формі міжгромадських об'єднань. Надано пропозиції щодо застосування більш широкого спектру підходів у фінансуванні освіти дорослих: показано схему застосування своєрідної «іпотечної» форми фінансування із залученням різних фінансових установ: банків, кредитних спілок, спеціалізованих трастових фондів. Проаналізовано основні складові зазначених моделей та методологічні чинники, які визначають функції та повноваження запропонованих управлінських структур в умовах, що склалися в результаті російської агресії.

Постановка проблеми. Реформа освіти, яка проводиться в Україні останні п'ять років, показала досить відчутні позитивні результати. Це стосується насамперед початкової та базової школи, інклюзивної освіти, вищої освіти, зокрема

її другого магістерського рівня, та ряду інших напрямів.

Останні дослідження в українській та зарубіжній науці дозволили сформувавши достатньо міцну теоретичну та методичну базу для головних напрямів удосконалення системи освіти дорослих, які в більшості ситуацій були покладені в основу низки прийнятих нормативних актів та їх проєктів. Майже два роки тому був підготовлений проєкт відповідного закону, який покликаний «розкласти по полицкам» нормативно-правового тлумачення такі системні складники освіти дорослих: надавачі послуг у цій сфері, учасники освітнього процесу, суб'єкти управління та контролю, науково-методичне забезпечення. Прийняття базового закону буде мати важливе значення, оскільки такий важливий вид освіти, як освіта дорослих, потребує формування повноцінного системного підходу, який би давав можливість ефективно реагувати на ті виклики, які ставить ситуація, пов'язана із воєнними діями, а також ситуацією, що виникне у післявоєнний період. На жаль, цей проєкт дещо «застряг» на етапі дискусій та обговорення і тільки за два дні до початку війни був внесений Урядом до Верховної Ради.

В умовах російської агресії ситуація, яка склалася сьогодні в країні, потребує одночасно з отриманням базового закону прийняття ряду конкретних «свіжих» рішень. Такі рішення дадуть можливість максимально забезпечити залучення населення до трудової діяльності, скоротити безробіття та вирішити гострі соціальні проблеми з переселенцями, воїнами Збройних сил, що звільняються зі служби через поранення, а в майбутньому будуть масово звільнитися після нашої перемоги.

Наслідки вторгнення росії призвели до загострення ряду проблем, у зв'язку з чим можна виділити деякі чинники, які характеризують специфічні аспекти в процесі удосконалення підходів щодо розвитку освіти дорослих. У центральних і особливо західних регіонах країни зараз проживає багато переселенців зі східних та південних областей. Можна передбачити, що значна

частина цього контингенту має намір залишитись у місцях тимчасового проживання на достатньо довгий період. Ці люди мають різні професії, здобуті до воєнних дій. Але на теперішній час у місцях їх тимчасової дислокації існує додаткова потреба в певному переліку видів діяльності, зокрема низці робочих професій, а також учителів і соціальних працівників. Фахівець зобов'язаний швидко адаптуватись, уміти виконувати різноманітні професійні завдання, що передбачають соціальну адаптацію, перекваліфікацію, зміну колективу та місцезнаходження [7].

Обставини вимагають якнайшвидшої перекваліфікації кадрів із переміщених осіб, що своєю чергою потребує відповідних заходів щодо реформатування системи освіти дорослих у цих менш постраждалих регіонах. Ситуація, що виникла і буде виникати після звільнення в регіонах, які зазнали великих руйнувань, потребує термінового насичення додатковими кадрами таких спеціальностей, як будівельники, ремонтники, соціальні працівники-психологи та ін. Водночас у цих регіонах, навіть за наявності населення, яке би бажало отримати нові професії, існують недостатні можливості для підготовки кадрів, якщо мати на увазі приміщення, обладнання, викладачів та тренерів, тощо. Виникає необхідність створення на тривалу перспективу потужної стаціонарної навчальної бази для організації освіти дорослих у проблемних регіонах. Актуальним чинником створення такої навчальної бази, передусім для найбільш постраждалих областей, є залучення фахівців з інших регіонів України, а також іноземних викладачів та тренерів. Другим чинником є створення відповідної системи стимулювання для «припливу вже готових кадрів», що позначиться на ситуації щодо їх підготовки в регіонах гострої потреби. Це спонукає до побудови системи, де би були оптимізовані обидві зазначені тенденції – власної підготовки на регіональному рівні та використання уже підготовлених кадрів.

Вирішення проблем, що виникли, потребує вжиття низки дієвих заходів щодо наближення освіти дорослих до реальних

потреб сьогодення з урахуванням можливостей сучасного етапу розвитку держави. Тому необхідно визначити, які зміни можна запровадити в діючій моделі функціонування закладів, що здійснюють освіту дорослих, з метою їх участі в удосконаленні освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження даної проблеми інтенсивно проводиться в останні десятиліття як в Україні, так і за кордоном. Великий внесок у розвиток теорії та методології освіти дорослих був зроблений такими авторами, як В. Кремень, Л. Лук'янова, О. Аніщенко, В. Луговий, Н. Нічкало, Г. Філіпчук, О. Дубасенюк, Н. Дем'яненко та ін.

В умовах російської агресії системні моменти розвитку освіти дорослих потребують особливого осмислення, оскільки даний аспект цієї тематики не має такого широкого спектру досліджень, як у проблематиці мирного часу.

Важливе значення має аналіз ухвалених за останній період актів законодавства, які мають забезпечити ефективне регулювання соціальної сфери, включаючи освітні процеси, в умовах, що виникли. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України в сфері освіти щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану» [2] передбачено ряд норм, пов'язаних з умовами проведення конкурсів для викладачів, підписання трудових договорів (контрактів), регулювання термінів навчання, оформлення документів про освіту, порядок проходження трудової діяльності надавачами освіти та ряд інших. Це дозволить упорядкувати відповідно до умов воєнного стану адміністративно-організаційні аспекти ведення навчального процесу. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України» [3] підтверджено права здобувачів освіти на її продовження на територіях, які не зазнали окупації, а також гарантії щодо завершення освіти. Закон України «Про особливості місцевого самоврядування на час воєнного стану» [5] посилює повноваження військово-цивільних

адміністрацій, а саме запроваджує підзвітність адміністраціям усіх комунальних підприємств, що знаходяться у власності громад, зокрема освітніх закладів. Такі новації мають посилити дієвість та оперативність управління в нових дуже складних умовах.

Дослідження ряду авторів, хоча і були проведені ще в довоєнний період, тим не менш можуть сприяти розвитку цього виду освіти в умовах воєнного та післявоєнного стану. Так Л. Лук'янова у доповіді «Розвиток освіти дорослих в Україні: здобутки й інноваційні задуми» [6] звертає увагу на норму законопроекту про освіту дорослих, що визначає діяльність Національної ради з питань підтримки цієї освіти, зокрема в питаннях відстеження та аналізу потреб в освіті дорослих; узагальнення світового та вітчизняного досвіду; ухвалення державної стратегії розвитку освіти дорослих. Автор також у своєму аналізі показує ту позитивну роль, яку може зіграти така нова інституція, як Фонд підтримки освіти дорослих для її фінансування та розвитку. В умовах післявоєнного розвитку створення таких інституцій буде сприяти подоланню кризових явищ, що накопичуються у період війни.

Професор Н. Терентьева в роботі «Особливості виокремлення тенденцій розвитку освіти дорослих в європейському освітньому просторі» [10] показує, яке значення має пошук та впровадження особливостей розвитку освіти дорослих, що забезпечує формування цієї освіти як повноцінної підгалузі загального освітнього процесу. Навчально-методичні продукти освіти дорослих мають враховувати особливості періоду їх застосування, зокрема вливу окремих чинників, що викають у процесі розвитку суспільства, особливо в умовах війни.

Н. Сорока в статті «Освіта дорослих як суспільна відповідальність та інвестиції в майбутнє» [9] наводить суттєві аргументи щодо важливості вдосконалення цього виду освітнього процесу для розвитку держави. Цей вид освіти можна характеризувати як безпосередню пряму інвестицію, і тому потрібно в будь-якій ситуації знаходити ресурси для його розвитку. Аргументи

автора є слушними і для періоду, який зараз переживає наша держава.

А. Боярська-Хоменко в роботі «Розвиток педагогічної теорії в галузі освіти дорослих у країнах Центральної та Східної Європи» [1] особливий наголос робить на історичних тенденціях розвитку освіти дорослих. Наведені аналітичні характеристики з недавнього минулого європейських країн дають можливість вивчити досвід розвитку цього виду освіти у післявоєнні періоди. Досягнення якості та ефективності освіти є однією з основних емпіричних проблем у всіх соціальних сферах. Автор показує зв'язок освіти дорослих із політикою, культурою, економікою та повсякденним життям.

Мета статті — схарактеризувати запропоновані підходи щодо удосконалення управління освітою дорослих в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови в регіонах, які найбільше постраждали від російської агресії, та регіонах, де процес перекваліфікації кадрів набув особливої гостроти у зв'язку із тимчасовим переміщенням значної кількості осіб. Також провести аналіз застосування різних моделей фінансування освіти дорослих у сучасних умовах та механізмів наближення освітніх процесів до практичної діяльності суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Сфокусуємося на аналізі розвитку такого напрямку, як формаційна освіта, а саме здобуття освіти за іншою професією, спеціальністю або освітньою програмою.

Головне завдання — це розширення участі та більш продуктивне використання існуючої освітньої бази, особливо закладів освіти. За останній період склалася ситуація, коли українські вищі нарощували обсяги підготовки молодих спеціалістів темпами, які суттєво відставали від темпів зростання потреб у робочих місцях для цих спеціалістів. Освіта дорослих переважно була зосереджена на підвищенні кваліфікації працівників. При цьому обсяги перепідготовки, здобуття другої спеціальності, післядипломної освіти дорослих у системі закладів вищої освіти (далі ЗВО) знаходяться на від-

носно низькому рівні та мають досить повільну динаміку за останні роки.

Можна розглянути декілька напрямків, реалізація яких дозволила б підвищити ефективність використання потенціалу ЗВО в освіті дорослих. Один із найбільш очевидних напрямів — це створення спеціалізованих підрозділів у провідних ЗВО України: інститутів, факультетів, філій. Фактично є потреба створити філії найбільш потужних ЗВО, де б оптимально поєднувались три складові: безпосередня діяльність таких ЗВО через застосування онлайн навчання; створення виїзних команд викладачів для проведення занять на місці підготовки; широке використання місцевих ресурсів, що залишились після наслідків військової агресії, насамперед кадрових, які повноцінно можна долучати до освітнього процесу.

Створення нових підрозділів у структурі ЗВО хоча і є найбільш доступним та недовготривалим актом, але водночас не завжди приводить до повноцінної реалізації завдань. Обмеження тільки «вузовським» потенціалом не дасть можливості запустити механізм підготовки цілого ряду професій робітничого напрямку, а також рівня молодшого фахового бакалавра. Такі професії та спеціальності потребують широкого використання практичної бази. Тому необхідно шукати нові організаційно-правові форми для повноцінного використання потенціалу ЗВО у цьому виді освіти, зокрема, які базуються на дуальних підходах, тісному поєднанні навчання та роботи.

За останні роки в Україні практично в кожному регіоні були створені центри освіти дорослих. У проекті закону «Про навчання та освіту дорослих» (стаття 25) [8] визначені базові нормативні параметри цієї відносно нової форми закладу, які забезпечують неформальний вид освіти (стаття 8) [4]. Пропонується досить широкий спектр організаційно-правових опцій для створення таких центрів. Це може бути як окрема юридична особа, так і структурний підрозділ освітянського закладу. Засновниками таких центрів можуть бути органи місцевого самоврядування, тобто громади. Та-

кож засновниками можуть виступати будь-які заклади соціальної сфери: освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури. Такий широкий спектр різних варіантів має свою логіку. Залежно від потреби в тих чи інших фахівцях у кожній конкретній ситуації центр може бути зорієнтований на підготовку того чи іншого переліку спеціальностей. Якщо треба готувати достатньо широкий спектр спеціальностей, то більш раціональним є створення територіальних центрів у громадах. Якщо є гостра потреба у достатньо вузькоспеціалізованій підготовці кадрів, то більш ефективним буде застосування галузевого підходу на базі відповідних закладів тої чи іншої сфери діяльності.

Зарубіжний досвід має приклади створення центрів освіти дорослих у вигляді об'єднань, учасниками яких можуть бути: безпосередньо заклади освіти, зокрема ЗВО, коледжі, професійні ліцеї, поза-шкільні навчальні заклади; підприємства та організації сфери виробництва та обслуговування; спеціалізовані освітні заклади з іноземних мов, мистецтва, використання комп'ютерної техніки тощо.

Найбільш поширеною та організаційно досконалою формою таких об'єднань є корпорація. Корпорація є договірною формою, коли базовий освітній заклад, об'єкти виробничої сфери та спеціалізовані освітні установи підписують договір про спільну діяльність та створення корпорації – центру освіти дорослих. Кожен з учасників корпорації делегує їй частину повноважень, зокрема рекламу та залучення здобувачів освіти, проходження ліцензійних процедур, організація навчального процесу, вихід на роботодавців та ряд інших функцій. Освітні заклади, насамперед ЗВО як члени корпорації, відповідальні за навчальну та методичну базу, професорсько-викладацький контингент. Виробничі структури забезпечують практичною базою спочатку стажування, а потім безпосередньо трудову діяльність. Відповідно до участі кожного має відбуватись розподіл доходів.

Крім корпорації можуть бути застосовані інші форми об'єднань, зокрема консорціум – тимчасове статутне об'єднання для

досягнення його учасниками певної спільної господарської мети. Консорціум є повноцінною юридичною особою, яка працює за статутом, має чітко встановлені фінансово-господарські відносини із тими, хто його створив, може отримувати кошти на своє утримання від учасників корпорації, а також спрямовує їм відповідно до визначеного порядку частину зароблених доходів. У ряді випадків, зокрема якщо вищий навчальний заклад отримує бюджетне фінансування на проведення освіти дорослих, то є сенс створювати таку форму об'єднання, як концерн. Таке об'єднання передбачає фінансову залежність усіх учасників від одного (у даному випадку ЗВО). Відповідно на цій центральній ланці має бути сконцентровано функції стратегії розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності.

Розвиток центрів освіти дорослих у формі об'єднань є дуже перспективним напрямом і може забезпечити створення і функціонування ефективних провайдерів для неформальної освіти. Завдяки проведенню реформи децентралізації, важливим напрямом розвитку системи освіти дорослих може бути створення центрів такої освіти на міжгромадному рівні.

В умовах воєнної агресії загострилися проблеми працевлаштування для населення, що проживає поза міських центрів. Ще недавно певну частину функцій із перекваліфікації кадрів брали на себе районні центри. Нові кроки у реформі децентралізації, проведені у 2020–2021 рр., зокрема укрупнення адміністративних районів, скасування їх повноважень у сфері освіти на фоні посилення повноважень громад, а також зменшення фінансування освітніх програм за рахунок районних бюджетів зводять до мінімуму надання послуг із здобуття нових професій, підвищення кваліфікації працівників, перекваліфікації на районному рівні. Реально освіта дорослих залишається тільки на рівні обласних центрів, що викликає низку проблем. По-перше, в умовах наслідків воєнного вторгнення обласні військово-цивільні адміністрації переобтяжені великою кількістю завдань та

повноважень, де освіта не завжди може займати пріоритетне місце. По-друге, на відміну від жителів громад великих та середніх міст, для жителів об'єднаних територіальних громад отримання нової спеціальності або інше професійне перепрофілювання супроводжується певними труднощами. Тому здобуття освіти дорослими далеко поза місцем проживання, зокрема в обласному центрі, може не відповідати рівню платоспроможності особи, враховуючи витрати на проживання та харчування. Крім того, саме у своїй громаді, як правило, знаходиться майбутнє місце роботи.

Отже, у новій моделі освіти дорослих роль і місце громад має посилюватись. Утім, потенціал територіальних громад щодо організації навчальних процесів із дорослим населенням, що в цих громадах проживає, не є значним. Не дивлячись на переваги здобуття нової кваліфікації за місцем проживання у себе в громаді, існуюча освітня база сільських та селищних громад не дозволяє налагодити ефективний освітній процес. Тому в такій моделі провідні заклади освіти, що розташовані у великих та середніх містах, можуть виступити провайдерами освіти дорослих на рівні місцевого самоврядування, залучаючи для цього можливості та потенціал територіальних громад.

Перспективним напрямом є створення центрів освіти дорослих на міжгромадному рівні. Чинний Закон «Про співробітництво територіальних громад» передбачає таку організаційно-правову форму, як створення кількох сусідніми громадами спільних комунальних підприємств, у тому числі й у сфері освіти. Декілька громад можуть виступити засновниками такого комунального освітнього підприємства і при цьому спрямувати його діяльність на підготовку та перепідготовку фахівців за спеціальностями, на які існує найбільший попит. Законодавство також не забороняє участь як засновників діючих закладів освіти, насамперед ЗВО, що функціонують у цьому регіоні, включаючи і приватні. Така діяльність є оптимальним полем для державно-приватного партнерства, розвиток якого визначений документами, прийнятими в межах

освітньої реформи. Центри освіти дорослих можуть функціонувати як прибуткові заклади освіти, що передбачено новим освітнім законодавством.

Можна зустріти думку, що система освіти дорослих у сільській місцевості обмежується рядом робітничих, точніше, аграрних професій. Такий погляд на ситуацію є досить обмеженим і не відповідає сучасним вимогам соціально-економічної ситуації в Україні. Після трансформації системи державного управління і посилення повноважень громад та покриттям їх мережею всієї території держави, виникли суттєві кадрові проблеми як на рівні виконавчих органів цих нових утворень, так і у комплектуванні кваліфікованого менеджерського контингенту, що має забезпечувати розвиток бізнесу в громадах. Воєнна ситуація тільки посилила такі потреби. Відійшов той час, коли освіта дорослих зводилась тільки до перекваліфікації одних сільських професій в інші. Селам і селищам зараз потрібні кваліфіковані менеджери, маркетологи, фінансисти, дизайнери, правники та інші професії, для яких існує місцевий кадровий потенціал. Інша справа, що потрібні сучасні форми підготовки, які дозволяють залучати людей із різних населених пунктів, часто розташованих на значній відстані один від одного. Тому ЗВО мають використовувати свій онлайн досвід, накопичений за останні роки.

Якщо на рівні сільських та селищних громад доцільно створювати міжгромадні комунальні підприємства, то для міських громад можлива дещо інша схема. У великих та середніх містах функціонує мережа підприємств, компаній та фірм, що мають передові технології і використовують представників різних професій високої кваліфікації, а також ті, діяльність яких базується на інтелектуальній праці. Такі структури мають можливість проводити роботу із підвищення кваліфікації, навчати нових професій, здійснювати перепідготовку кадрів. За умови проведення цієї діяльності у вигляді платних послуг, вони могли би мати непоганий додатковий дохід і, крім того, формувати кадровий резерв для себе.

Не менш важливим, крім правового та організаційно аспектів, є економічний важіль. Освіта дорослих переважно базувалась на госпрозрахунковій основі, коли оплату за навчання повністю або частково здійснював сам здобувач. В умовах війни такий підхід є малоперспективним. Сумнівним є широке застосування системи платних послуг для підготовки кадрів через низьку платоспроможність населення особливо в регіонах, які зазнали найбільших руйнувань і збитків. При цьому пряме бюджетне фінансування як із державного, так і з місцевих бюджетів в умовах війни та післявоєнному періоді також є малоперспективним. Виникає серйозна проблема пошуку джерел фінансування. Тут можливе застосування ряду нетрадиційних для нас підходів, які вже мають приклади застосування у світовій практиці.

У нашій країні в умовах війни та відсутності фінансових можливостей у людей може бути застосована модель, коли здобувач вчиться якби в «борг». Тобто на період навчання все проходить безоплатно, але після отримання кваліфікації та з початком трудової діяльності здобувач поступово повертає витрачені на його навчання кошти. Таку модель можна класифікувати як своєрідну «іпотеку». Важливу роль тут відіграє угода, що має регулювати весь цей процес. Умови угоди мають забезпечити гарантію того, що кошти будуть повернуті. Гарантія може базуватись на тому, що здобувач буде позбавлений робочого місця в разі припинення виплат відшкодування за своє навчання. Для забезпечення такої умови важливе значення має формування цивільно-правових відносин між сторонами угоди:

- а) здобувачем;
- б) закладом, що здійснює навчання;
- в) установою, що фінансує;
- г) юридичною особою, яка бере здобувача на роботу.

Як установа, що здійснює фінансування, може виступати комерційний банк, для якого це буде однією з форм кредитування. У воєнних та післявоєнних умовах доцільно застосовувати також елементи державного регулювання. Зокрема, держава може

встановлювати граничні розміри процентів за такий кредит, які були би, з одного боку, прийнятними для здобувача, а з іншого – забезпечували рентабельність таких угод для банківського сектору. Крім банків, доцільно розглядати застосування інших фінансових установ, зокрема кредитних спілок, а також спеціалізованих трастових фондів, які могли б акумулювати як кошти кредиторів на умовах отримання зиску за вкладені кошти, так і кошти різного роду спонсорів, зокрема галузевих об'єднань роботодавців.

Стосовно четвертого учасника цивільно-договірного процесу (підприємств, установ, організацій), які беруть здобувачів на роботу, то тут важливо чітко сформулювати відповідальність за виконання трудового контракту тільки за умови повернення коштів. Реальність такої відповідальності можна досягти, якщо будуть передбачені санкції для роботодавця в разі продовження контракту з боржником щодо повернення коштів. Також дуже надійним буде механізм, коли зобов'язання повертати кошти бере на себе сам роботодавець і здійснює це зі своїх рахунків безпосередньо.

Найбільш простою схемою може бути здійснення процесу підготовки кадрів у системі освіти дорослих безпосередньо підприємствами за їх кошти. Тобто роботодавець, враховуючи свою потребу у кадрах, а також потребу інших, зокрема споріднених підприємств, проводить набір здобувачів на основі попереднього тестування їх здібностей. Такий роботодавець створює навчальний підрозділ, який буде проводити освітню діяльність. Витрати можуть повністю або частково «лягати» на загальні витрати цієї юридичної особи та включатися до собівартості.

Активне залучення підприємств і компаній до освіти дорослих могло би стати важливим чинником розвитку цього освітнього напрямку. Водночас такі юридичні особи не мають можливості отримати легальний статус освітнього закладу і максимально використовувати свій потенціал. Для цього, на жаль, існують деякі перепони. Новий «реформений» закон про освіту міс-

тять таку норму: «Юридична особа має статус закладу освіти, якщо основним видом її діяльності є освітня діяльність... Освітня діяльність вважається основним видом діяльності, якщо надходження на цей вид діяльності та/або від цього виду діяльності перевищують половину загальних надходжень цієї юридичної особи (фізичної особи – підприємця)» (частина 1 статті 22) [5]. Тобто, якщо завод або фірма, що виконує замовлення на підготовку, наприклад, комп'ютерних програм, виявить бажання навчати людей цієї професії, то вона може це робити тільки як якусь «побічну» діяльність. Такі юридичні особи не отримають статусу освітнього закладу і тому позбавляються низки суттєвих атрибутів і привілеїв. Саме головне, вони не зможуть видавати посвідчення про отриману кваліфікацію тої форми, яку можуть позитивно сприймати роботодавці, не кажучи вже про посвідчення державного зразка. Також не може йти мова про відкриту рекламу, отримання пільг, передбачених чинним законодавством і т. п.

Може виникнути враження, що така норма в законодавстві несе тільки негатив, створює законодавчий «перепон» та штучні бар'єри для розвитку освіти дорослих, призводить до звуження конкуренції, невикористання існуючого потенціалу і т. п. Зазначається часом, що це є крок назад, навіть порівнюючи із радянським періодом, де успішно працювали для підготовки кадрів «заводи-втузи». Можливо, що такий порядок сприяє тінізації діяльності, оскільки викладачі-наставники працюють без відповідної реєстрації і сплати податків. Отже, є думка, що доцільно зняти зазначені штучні обмеження, для цього потрібно внести зміни в чинне законодавство.

Проте можна навести аргументи на захист цієї норми. Ніхто не може заперечувати, що передові підприємства і компанії повинні отримати право на підготовку і перепідготовку кадрів у межах освіти дорослих. Але виникає низка питань, які показують, що така форма не завжди супроводжується достатньою ефективністю. Кожне підприємство, яким би передовим воно не було,

не зможе охопити велику кількість здобувачів освіти – відсутні приміщення для проведення теоретичних занять, кількість майстрів або фахівців найвищого рівня на кожному окремому суб'єкті незначна. Звідси виникає ризик розпорошення місць підготовки, що позначається на методичній базі, обмежує застосування уніфікованих програм і підходів, а також значно ускладнює контроль за навчальним процесом, що створює ризик упровадження різних недосконалих і навіть шахрайських схем.

Очевидно, що можна створити перелік професій, де підготовка кадрів можлива на базі окремого підприємства. Для інших професій підготовка можлива тільки на базі закладів освіти, насамперед ЗВО.

Вирішення проблеми віднесення того чи іншого закладу до одного з переліків можливе через створення центрів сертифікації освітніх заходів суб'єктами підприємницької діяльності. Такі центри мають створювати міські територіальні громади у статусі комунальних установ при виконавчих органах громади.

Можна запропонувати таку модель. Кожний суб'єкт підприємницької діяльності, який має намір здійснювати підготовку, перепідготовку кадрів або підвищення кваліфікації на госпрозрахункових умовах, проходить реєстрацію в такому центрі. Реєстрація передбачає отримання офіційного статусу закладу, що надає освітні послуги в системі освіти дорослих. Завдяки цьому здобувачі отримують посвідчення встановленого зразка. Ці здобувачі можуть звертатись до центрів у разі невиконання, на їх думку, своїх зобов'язань тими, хто проводить навчання. Крім того, центри можуть на умовах надання послуг (у тому числі платних) забезпечувати суб'єкти, що проводять навчання, методичною літературою, організовувати участь університетських викладачів у підготовці кадрів, якщо по тим чи іншим напрямом базових знань суб'єкт не може забезпечити відповідні тренінги. Центри можуть взяти на себе функції щодо працевлаштування здобувачів освіти після проходження відповідного курсу підготовки та отримання сертифіката.

Окреме питання – це участь в освіті дорослих фізичних осіб-підприємців. Для ряду спеціальностей, де головну вагу має індивідуальна майстерність, залучення фізичної особи-підприємця (далі ФОП) є ефективним і раціональним. Тут досить широкий спектр від перукаря до ювеліра. Водночас для використання ФОПів мають бути створені відповідні умови. Потрібне введення безпосереднього коду для такої діяльності. Зараз освітня діяльність із підвищення кваліфікації та набуття нового фаху змушена «ховатись» як проведення консультування або репетиторство. Таким кодом може бути – освітні заходи в системі освіти дорослих. Це дасть змогу ФОПам працювати повністю офіційно і легально, а для здобувачів – право на отримання відповідних посвідчень, захист своїх прав у разі їх порушення ФОПами, упорядкувати питання оплати за послуги, що надаються. Діяльність приватних підприємців також доцільно здійснювати під патронатом згаданих вище центрів сертифікації, створених у системі виконавчих органів громад. У цих центрах реєстрацію мають проходити всі ФОПи, що забезпечить як їх захист, так і необхідний контроль за їх діяльністю.

Висновки. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що система освіти дорослих в умовах сьогоденної ситуації, викликаній російською агресією, потребує прийняття ряду заходів правового, економічного та організаційного вдосконалення. Таке вдосконалення має здійснюватися у тісному зв'язку з оперативними рішеннями органів влади, освітньою реформою та реформою децентралізації. На відміну від організаційних форм середньої та вищої освіти, для освіти дорослих навпаки необхідно розширювати впровадження різних підходів та організаційних моделей, включаючи потенціал, досвід і можливість ЗВО, успішно працюючих суб'єктів господарювання, приватних підприємців тощо. Усе це забезпечить можливість особистості найбільш ефективно знайти себе на ринку праці. На підставі аналізу ситуації в Україні, зокрема наслідків російської агресії в різних її регіонах, опрацювання прийнятих в оператив-

ному порядку законодавчих актів та рішень органів влади, пропозицій, що з'явилися за цей період у науковій літературі, думок фахівців, а також власних досліджень дійшли таких висновків:

1. Наразі є нагальна необхідність в впровадженні різних моделей такої організаційно-правової форми, як центр освіти дорослих. Показано переваги створення таких центрів у формі об'єднань, куди входять безпосередньо заклади освіти, зокрема ЗВО, підприємства та організації сфери виробництва та обслуговування, спеціалізовані освітні заклади з інтенсивного навчання з певних напрямів: іноземними мовами, використання комп'ютерної техніки тощо. Схарактеризовано застосування різних організаційно-правових форм таких об'єднань.

2. Окремо показано особливості створення та функціонування центрів освіти дорослих на рівні громад та міжгромадних об'єднань. Дана аргументація участі різних засновників у створенні таких центрів, зокрема сусідніх територіальних громад, діючих закладів освіти, насамперед ЗВО, що функціонують у цьому регіоні, включаючи і приватні, застосування механізмів державно-приватного партнерства.

3. Надано пропозиції щодо застосування більш широкого спектру підходів до фінансування освіти дорослих. Зокрема, показана схема застосування своєрідної «іпотечної» форми такого фінансування. Розглянуто варіанти участі різних фінансових установ – банків, кредитних спілок, а також спеціалізованих трастових фондів, які могли б акумулювати як кошти кредиторів на умовах отримання зиску за вкладені кошти, так і кошти різного роду спонсорів, зокрема галузевих об'єднань роботодавців.

4. Проаналізовано питання підготовки кадрів у межах освіти дорослих безпосередньо на суб'єктах підприємництва: фірмах, компаніях, організаціях. Запропоновано внесення змін до чинного законодавства з метою розвитку таких форм, а також створення центрів сертифікації освітніх заходів суб'єктами підприємницької діяльності, включаючи ФОПів.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Боярська-Хоменко А. В.** (2019). Освіта дорослих в країнах Центральної та Східної Європи: ретроспективний аналіз: монографія. Харків: ХНПУ, Мітра. 376 с.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України в сфері освіти щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану»: Постанова Верховної Ради України від 31.05.2022 № 2286-IX. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2286-20#Text> (дата звернення: 15.07.2022).
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України» від 21.04.2022 № 2217-IX. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#Text> (дата звернення: 11.07.2022).
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. (2017). URL: <https://www.osvita-konotor.gov.ua/zakon-ukra%D1%97ni-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html> (дата звернення: 07.07.2022).
5. Закон України «Про особливості місцевого самоврядування на час воєнного стану» від 12.05.2022 № 2259-IX. (2022). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-№20Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-%20Text) (дата звернення: 09.07.2022).
6. **Лук'янова Л. Б.** (2021). Розвиток освіти дорослих в Україні: здобутки й інноваційні задуми // Освіта і суспільство. №1,2. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2217/ (дата звернення: 08.07.2022).
7. **Любарець В. В.** (2016). Кар'єра у контексті соціально-професійної мобільності // III міжнар. наук.-практ. конф. молодих науковців, аспірантів та студентів «Соціально-професійна мобільність в умовах сучасної освіти» / Вища Лінгвістична школа (м. Ченстохово, Польща); Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова; Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка; Національний авіаційний університет; Київський університет імені Бориса Грінченка; Київський механіко-технологічний коледж. Київ. С 27–30.
8. Проект Закону про навчання та освіту дорослих від 28.02.2022 № 7039-1. (2022). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI07158A> (дата звернення: 08.07.2022).
9. **Сорока Н.** (2020). Освіта дорослих як суспільна відповідальність та інвестиції в майбутнє. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/osvita-doroslyh-yak-suspilna-vidpovidalnist-ta-investytsiyi-v-majbutnye/> (дата звернення: 09.07.2022).
10. **Терентьева Н. О.** (2018). Особливості виокремлення тенденцій розвитку освіти дорослих в європейському освітньому просторі // Серія «Педагогічні науки». Вісник Черкаського університету. Черкаси. № 1. С.116–121.

REFERENCES

1. **Boyarska-Khomenko A. V.** (2019). Adult education in the countries of Central and Eastern Europe: a retrospective analysis: monograph. Kharkiv: KhNPU, Mitra, 376 p. [in Ukrainian].
2. The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine in the Field of Education Regarding the Regulation of Certain Issues of Educational Activity in Martial Law" Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated May 31, 2022 No. 2286-IX. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2286-20#Text> (date of application: 07/15/2022). [in Ukrainian].
3. The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Regulation of the Legal Regime in the Temporarily Occupied Territory of Ukraine" dated April 21, 2022. No. 2217-IX. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#Text> (date of application: 11.07.2022). [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine "On Education" dated September 5, 2017. No. 2145-VIII. (2017). URL: <https://www.osvita-konotor.gov.ua/zakon-ukra%D1%97ni-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html> (date of application: 07.07.2022). [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine "On Peculiarities of Local Self-Government During Martial Law" dated May 12, 2022. No. 2259-IX. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> (date of application: 07/09/2022). [in Ukrainian].
6. **Lukyjanova L. B.** (2021). Development of adult education in Ukraine: achievements and innovative ideas // Education and society. [Osvita i suspilstvo] #1,2. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2217/ (date of application: 07/08/2022). [in Ukrainian].
7. **Liubarets V. V.** (2016). Career in the context of social and professional mobility // III International. science and practice conf. of young scientists, graduate students and students "Social and professional mobility in the conditions of modern education" / Higher Linguistic School (Czestochowo, Poland); National Pedagogical University named after M.P. Drahomanova; Kyiv National University named after T.G. Shevchenko; National Aviation University; Kyiv University named after Borys Grinchenko; Kyiv Mechanical and Technological College. Kyiv, pp. 27–30. [in Ukrainian].
8. Draft of the Law on training and education of adults dated 28.02.2022. No. 7039-1. (2022). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI07158A> (date of application: 08.07.2022). [in Ukrainian].
9. **Soroka N. Y.** (2020). Adult education as a social responsibility and an investment in the future. [Osvita doroslykh yak suspilna vidpovidalnist ta investytsii v maibutnie]. <https://www.hsa.org.ua/blog/osvita-doroslyh-yak-suspilna-vidpovidalnist-ta-investytsiyi-v-majbutnye/> [in Ukrainian].
10. **Terentyeva N. O.** (2018). Peculiarities of identifying trends in the development of adult education in the European educational space / Series "Pedagogical Sciences". Bulletin of Cherkasy University. [Seriiia «Pedahohichni nauky» Visnyk Cherkaskoho universytetu]. Cherkasy, №1, pp. 116–121. [in Ukrainian].